

Begergullurt *Amsinckia retrorsa* Suksd.: «Subtropisk» åkerugras etablert i Brunlanes, Larvik

Trond Grøstad & Anders Often

Grøstad, T. & Often, A. 1998. Begergullurt *Amsinckia retrorsa* Suksd.: «Subtropisk» åkerugras etablert i Brunlanes, Larvik. *Blyttia* 56:151-153.

Amsinckia retrorsa Suksd. established at Brunlanes, Vestfold county, South Norway.

Amsinckia retrorsa Suksd. is reported from Brunlanes, Larvik municipality, Vestfold county, South Norway. The species was first collected on arable land in 1992. Since then it has been found at five sites, three on arable land, and two on waste dumps. The local agricultural authority regarded the species as a troublesome barley weed, and the primary locality at Anvik, Donavall was heavily treated with herbicide in the years 1993-95. Nevertheless, the species was vigorous at the locality in 1997. The origin of *A. retrorsa* at Brunlanes is unknown.

Trond Grøstad, Eikelundveien 8, 3290 Stavern

Anders Often, Norges landbrukskøleskole, Institutt for biologi og naturforvaltning, Postboks 5014, 1432 Ås

Innledning

I 1992 tok landbrukskontoret i Larvik kontakt med Trond Grøstad for å få hjelp til å artsbestemme et ukjent åkerugras som hadde dukket opp på gården Anvik ved Donavall, Brunlanes. Arten viste seg å være en gullurt *Amsinckia* sp. (figur 1). I løpet av 1990-årene har den hatt årvisse forekomster i Brunlanes. I denne artikkelen forteller vi om disse.

Slekta gullurt er opprinnelig hjemmehørende i Amerika, men er i dag kulturspredt til Europa, Asia og Australia (jf. Friend 1979). Artene i slekta er vanskelig å holde fra hverandre. Lassen (1988) går i rette med Fægri (1929) sin bestemmelse av nordiske gullurt-belegg, og lager en nøkkel basert på nyere amerikanske arbeider; denne er grunnlaget for nøkkelen i Lid & Lid (1994). Gullurt-arten som vokser i Brunlanes er bestemt til begergullurt *A. retrorsa* Suksd. (ved Kåre A. Lye, herb. NLH), men det er ikke usannsynlig at gullurt-typene som opptrer i Europa er ufullstendig utredet, slik at de ugrasbiologisk kan oppfattes som ett takson. Fra før er det kun ett funn fra Norge som er bestemt til arten begergullurt, nemlig et gammelt (1915) møllefunn fra Oslo (Lid & Lid 1994).

Lokaliteter i Brunlanes

Begergullurt er hittil funnet fem steder i Vestfold, alle i Brunlanes kommune (figur 1). De fire første lokalitetene ligger innenfor et område på ca 1 km i

luftlinje. Alle UTM-koordinater er oppgitt i WGS84.

(1) Anvik ved Donavall (UTM: NL 556 371). Først observert i 1992 etter forespørsel fra landbrukskontoret i Brunlanes om et ukjent åkerugras. I 1993 og 1994 vanlig i en byggåker på ca 5 dekar (jf. Hovland 1994); også hyppig i 1995. I 1996 var det kun spredte frøplanter i åkeren pluss et femtitalls blomstrende eksemplarer i åkerkanten; relativt hyppig igjen i 1997.

Byggåkeren på Anvik ble sprøytet med dobbel dose ugrasmiddel i 1993, 1994 og 1995 uten at dette tok knekken på gullurten. Det ble for 1997 foreslått fra landbrukskontoret i Larvik at arealet skulle tilsåes med gras, men dette ble ikke gjort (pers. medd., forrige eier av gården).

(2) Ved Kjær (NL 547 383). I kornåker, ca 1000 m nord for lokalitet 1. Hyppig over ca 200 m² (Trond Grøstad, 1996; belegg Botanisk museum, Oslo).

(3) Ved Kjær (NL 550 384). På søppelfylling. Liten forekomst, ca 2 m² (Trond Grøstad 1996, notat).

(4) Åkerkant ved Anvik camping (NL 551 382). Liten forekomst, ca 1 m² (Trond Grøstad, 1997, notat).

(5) Riksvei 301 like øst for avkjørsel til Hvatum, (NL 540 395). Vegkant/kryss mellom to åkerlapper, svært tallrik i et 2 m bredt og ca 20 m langt område. Ca 2,5 km fra lokalitet 1 (Trond Grøstad, 1998, belegg til Botanisk museum, Oslo).

Figur 1. Begergullurt *Amsinckia retrorsa* fra Brunlanes, Larvik kommune. Foto: Roger Halvorsen, 1994.
Amsinckia retrorsa at Brunlanes, Larvik municipality, South Norway.

Om gullurter som ugras

Slekta gullurt har tyngdepunkt i vestre del av Nord-Amerika. Her finnes både svært sjeldne endemismer, og nært beslektede, plagsomme ugras (Pantone et al. 1995). Ugrasartene er som regel vinteranueller, og opptrer både i åker, eng og på beitemark. Ved siden av at gullurt-artene konkurrerer med nytteplantene om plass og næring, inneholder mange av slektas arter giftige alkaloider, av og til i så stor mengde at husdyr dør på beite (Pantone et al. 1985). Artene i rubladfamilien er ofte vanskelig å bekjempe med kjemiske ugrasmidler. Det har derfor vært forsket en del på alternative rådgjerder. En galledan-

nende nematode er utprøvd til biologisk bekjempelse av gullurt-arter. Nematoden omdanner blomsteranleggene til galler og frøsettingen uteblir (bl.a. Pantome et al. 1985).

Diskusjon

Lid & Lid (1994) skriver om gullurter at det er «svært sjeldsynte ugras, komne inn dei siste 100 år». De eldste funn av gullurt i Sverige er fra ca 1900 (Hyllander 1970). Vi tror begergullurt er av mye nyere dato i Brunlanes, sannsynligvis fra etter 1980, og at alle forekomstene stammer fra Donavall. Det er svært vanskelig å si noe sikkert om hvordan begergullurt

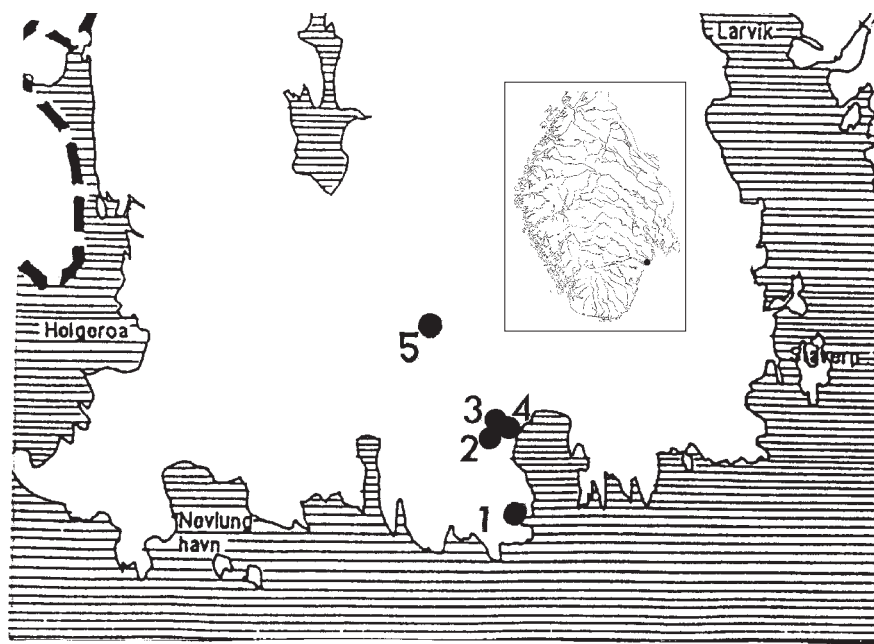
har havnet her. Den kan ha kommet med kraftfôr, men problemet med dette er at det knapt finnes husdyr igjen i området; den kan ha kommet med kornimport, men det har også vært svært lite av dette de senere år. Like ved Donavall ligger en campingplass, som selvfølgelig kan ha hatt besøk av eksotiske gjester med begergullurtfrø som lomme-rusk. Dagens forpaktere av Donavall er ikke kjent med planten.

Begergullurt har rik frøsetting i Brunlanes, og frøene overlever vinteren. Dette er noe overras-kende da artene i slekta stort sett finnes i tempe-rerte til subtropiske strøk. Lokalklimatisk er Brunlanes ett av de aller beste i Norge med lange varme somre og milde vintre. Brunlanes har også mye lett-drenert sandjord som sikkert gjør at frø stort sett vil overvintre ganske tørt, og dermed være mindre ut-satt for ødeleggende frost.

En annen gullurtart, *Amsinckia micrantha*, har de senere år blitt et relativt vanlig ugras i Danmark, og her sprer den seg raskt (Landbruksministeriet 1993). Vi tror vel ikke det samme vil skje med beger-gullurten i Vestfold, selv om den utvilsomt gjorde skade på kornavlingen på Donavall i 1993-95 (jf. Hovland 1994). Som botanikere er vi derfor mer nysgjerrige på hvor lenge denne tempererte til subtropiske arten vil holde seg i Brunlanes, enn bekymret for dens potensielle skade som åkerugras.

Litteratur

- Friend, D.A. 1979. Thesis Summaries: The ecology of *Amsinckia* (*Amsinckia* ssp.) in wheat crops in Victoria. The Journal of the Australian Institute of Agricultural Science 45 (4): 236.
- Fægri, K. 1929. Om de i Norden iaktatte *Amsinckia*-arter. Bergen Museums Årbok, Naturvitenskapelig Rekke 8: 2-35.
- Hovland, I. 1994. Uvanlig ugras brer seg i Brunlanes. Østlands-Posten 23. juli.
- Hylander, N. 1970. Prima loca plantarum vascularum sueciae. Supplement till Svensk Botanisk Tidskrift 64: 1-332.
- Landbruksministeriet. 1993 Ukrudtbekæmpelse i landbruget. Statens planteavlfsforsøg, København.
- Lassen, P. 1988. Om gullört, *Amsinckia*, i Norden. Svensk Botanisk Tidskrift 82: 141-150.
- Lid, J. & Lid, D.T. 1994. Norsk flora, 6. utgåve ved Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Pantone, D.J., Brown, S.M. & Womersley, C. 1985. Biological control of fiddleneck. Californian Agriculture 39 (7-8): 4-5.
- Pantone, D.J., Pavlik, B.M. & Kelley, R.B. 1995. The reproductive attributes of an endangered plant as compared to a weedy congener. Biological Conservation 71: 305-311.

Figur 2. Lokalteter for begergullurt *Amsinckia retrorsa* i Brunlanes, Larvik kommune. Nummer i henhold til lokalitetslista. Localites for *Amsinckia retrorsa* at Brunlanes, Larvik municipality, South Norway. Numbers according to locality list.